

Соколёнок

3/2019

май-июнь

Лачын

ДАГЪЫСТАН РЕСПУБЛИКАЙН КЪОНИ ВУЗЕЕ СА ЙАИХХЪЕ КЪЕККАН УШАХАРШЫН ЖУРНАЛ

Июнь - ушахааршын байрам водун

Йишын ушахаар – планетин геледжагъ вод. Къийна шы ушахаар гьидвааджее, къийхъа йишын планет инсанаар дена ахвас. Дюн`ейни гьар сурак`, гьар йыгъыл` аазырбышка ушах хъекла: сассабы мыссынчыхъа гьабатла, сассабы машынек` авуб аахва, сассабы гул`лейлхъа туш хъабайле, сассабыб инсанийваала аагвал гъавъийнбыше бомбайк` авхъа гьооле. Гунагъ дешын ушахаар гьабтгий – энке халбна бынагъ вобна. Дюн`йел гьин меен ушах хъекла къаджы, ахыр дюн`ейни едьяршын нумаайендебы са джигеехъа сабы ушахаар гьивааджен йыгъ талъийн гъаьасди къараареехъа хъабайле.

Ман йыгъ 1949-гъэсди сен Парисил, хъунашщеершини бейналхалкъ демократик федерацийейни конгресни къараарыка сана къабылхъа, ва цетда 1950-гъэсди сен байрам гъаьы.

Ушахаар гьивааджен йыгъ гьар сенни июнни 1-чил байрам гъаьа.

Анджах сенее са йыгъыл` байрам гъаьийка сана шассе меб ушахаар къорамыш гъааьас ваалхалс деш. Ушахааршыс цепба джохъа, джони алрсе аахван, едий дек` вухъай лезимда воб. Йишди олжайл едеейи дек`кее дагъавъийн, ушахааршыни хайбышее гудмишоохъен нимеенхъееб ушахаар воб. Сасса ушахаарыб гёотава, едее, дек`кее илгъава, джоле гъеебхы махъа хъабайле.

Ализин едьяр, дек`кяар! Аджызын, гунагъ дешын ушахаар мерункъуни хылелхъа хъумооле. Ушахааршыни хааъад, нени джад гыранни падарклайн, ушахын йикГ` ачмышаьас деш. ЙикГ`ел аххъе, ушахни мее энке гыранна падаркла едий дек` вобумбы.

Сувабы

Шу къалигы аркын хулерса джаван,
Чишене сес дена аху, сувабы.
Кларацан хьяннани былахыл` ооъаб,
Дешуб дегье къоодже ичеер, сувабы.

Няъа джагвараба вукIул` йыз хьинне,
Дерденне чIар хъыхъа са кагъыз хьинне,
Клечу, хъеххъу окIбы, хъыхъа къурс хьинне,
Дешуб ахубышее марал, сувабы.

КъыIдим хъады, мыкIан йыгъбы алядхын,
Уфтанни тIетI`бышын тIетI`-тIеле клядкын,
Гыргынбы тарг гъавъу, хъигъеобчы абкIын,
Дешуб инсаныхъа вафаа, сувабы.

КъыIлина коксийл` оо тIетI`бы алеелес,
ЧIалагбышее гихъас мед шитI`яршын сес,
Гъаманке миллетис шу йикI`ел` хъалес,
Хъимехье шу джока амкъад, сувабы.

Фаррух Мусее эйгье, шу вод йизын джан,
Гъин сурад, шен сурад воб йизда Ватан,
Коксийл` оо идяхвеза заке са лышан,
Йизди коксийл` ахвас дерден сувабы.

ШитГ яаршылха суІвалІн эхІйн

Салааматни джуджейл оохъа
Ювейле са хек къоъоохъа.
Гивийгъална мана гъооха:
«Валлагъ, шалхъа хаІв къеъэхъа».

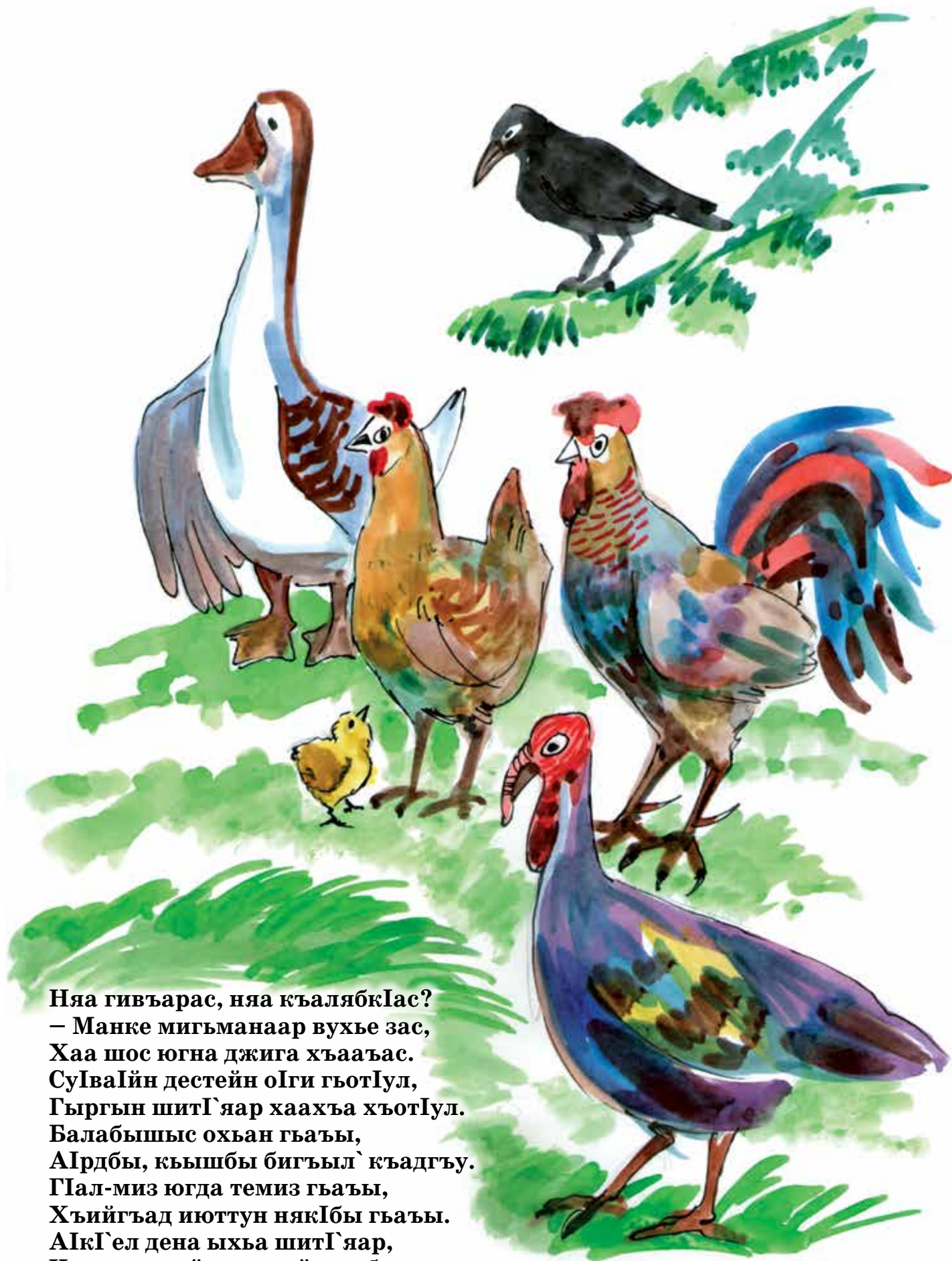
АбкІын хабар гъооле едис,
Един хабар гъооле деккис:
«Эйгъевуд ки, хаІв къаъайхъас,
Илдѳозарас, дора гъеобхас!»

Хизан гибгъылна къадаахъван,
ЙаІххъаІ воохъе къаз вухъийхъан.
Балаб авхъу хылийк авуб
КІатІейн эйгъе: «Са хабар воб.
Яраб хабар вобнеехан вас,
Дора гъеобхас, хаІв къаъайхъас».
Вухъана ёкъубле гъамбаз,
Дадал, кІатІе, джуджейи къаз.

Эйгъен: «Дора илдѳозарас,
МуІгълаІтнанкъаІ эКІба гъеобхас.
Дестейл йаІххъаІ хъаІн аливку,
Са кІилбаб геоб хъувхъа юлку.

ЫІххъаІнчике авхъу хабар,
Гъеетху аІлгъааІ гийгъал шитГ яар.
– Шалхъа гъаІшде хаІв къаъайхъас,
Гъуджон гъини дердек` гъаъас?
ШитГ яар сады гъиндушкІайсхъа,
Эйгъен: «Умуд авху валхъа».
ГъиндушкІайн гъавъу башара,
Эйгъен: « Гъеобхий воб са чараа.
Дора эКІба гъинче гъеобхас,
Мерна вушуйи хъызаххас».
ШитГ яар манче гъеедху аІлгъааІ,
Дестейс хъызааха са суІваІ.
– Гъуджон хабар, гъуджон ыхъа?
Няъас шына-шынка вухъа?
СуІваІйн хъийГІан шитГ яаршыке.
Дешда хабар ыхъайнчике.
– Джига ыккан вукІул` гъуІвхаІс,
Дешхъее, шалхъа хаІв къаъайхъас!
Са башара гъееъэ гъу шас,

Ня гивъарас, ня къалябкIас?
– Манке мигъманаар вухъе зас,
Хаа шос югна джига хъааъас.
СуIваIйн дестейн оIги гъотIул,
Гыргын шитIъар хаахъа хъотIул.
Балабышыс охъан гъаъы,
АIрдбы, кышбы бигъыл`къадгъу.
Iал-миз югда темиз гъаъы,
Хъийгъад июттун някIбы гъаъы.
АIкIел дена ыхъа шитIъар,
Чикед ахвийн кукрайн амбар.

Армуд паччагъ

(Оггил`ын 2-ъэсди нумрее)

– Зы къийхъа оГгее аІлгъааІс. Шу захъаб хъигъна АІрдава паччагъни оІлкайлхъа хъудоора. Шаа зы шу къаршыламышааъасынбы, – Армуд паччагъыкІле суІваІйн эйгъе. СуІваІ Хан-Алмазыка саламаттамышувхъа ва джун гогъар-гъамбаз мигъманийвал`ыс хъотІул, АІрдава паччагъни оІлкайлхъа тушщиба авайкІан.

– АІрдава паччагъ, гъу сагъра ихъена. Йыгъни вукІлелхъа хаІбна баляа вуІххъаІ вобна. Гъу гикІас йыІкьаІле къара думан хъооІ водун. Гъу гыхвас ыккан. Зы вас оІггилхъа-оІггилхъа хабар гъевлес абы, – акъва хъаъы суІваІйн эйгъе.

– Вай аман, бес зы няхъана ихъес, гъуджоона дердек` гъаъас?!, хъийгІан суІваІйке АІрдавайн.

– Гъооша, бырынеенче къошун хъигъевчІуна. Экіра окІани таеехъа дюгул`хъе – суІваІйн эйгъе.

АІрдава окІани тайеехъа ичІумеега, суІваІйн, ёкъсурале нафт отІул, тайейс цІа ыІхийхаІ. АІрдава, саджеена къаргъыдалихъинне, ялавее хъеца. Сабара вахтале Армуд паччагъ, джуна истагъ Нергиз, гогъар-гъамбазыка, накъра-сурнайка АІрдава паччагъни хъ`ебыдле мартабанани хаахъа хъабайле. СуІваІйн танышаъа паччагъ Армуд паччагъни мал-девлетика. АІрдава гикІу, джун зербышын нехырбы, балканааршын йилхыбы, девабышын карванбы, даварааршын сюрубы, мейвабышын багъбы ва медын вар-девлетбы Армуд паччагъыс аху. Са уІлджумна даватбы Армуд паччагъыний Нергизын шешитда адкІын.

Къавалчеер Мишлешенчейи абы, тамада Гыл`мецІалий аІшуІкъ Семедикейий гъаъы, шабашчеер

цІахийгъалий Джелил`киший ва хыІйаІгъалий ГъаІджиаІлий баба вухъа. Геед маІгърыІфатыкан, болун даватбы ыхъа. Мигъманаар авайкІан, Армуд паччагъ, джуна истагъ Нергиз, суІваІлай чоджий муІгъуббаІтука ешемишоохъе, тезе джони оІлкайл`аахва.

Сабара сенбы аІрайле айкІан. СуІваІлай чоджий къаІс хъоохъе. Гъинчин васи гъааъа, вудж хъивкІуинкъаІ, гъыІрмаІтука бастуреетъэва.

СуІваІйни фыкыреехъа хъайле манбы ёхламышавъий. Са йыгъыл`оони мартабеехъа илхъоочІе. Пеляканбышди къомак`, хъивкІуна хъинне, узанмышоохъе. ЙикъыІгъыІлийн кар охъанас сабыйнкъаІ, гъинбышыкІле суІваІ девхъай ацІахъе. Нергиз суІваІ хъоотІалас оони мартабеехъа илхъеечІе. Илеекана, суІваІлай хъивкІувуб.

– Ай адамий, суІваІлай чоджийюб хъивкІу, гъуджон гъаъас, хъийгІанан адамийке Нергизее.

– УІвхе мыкІ, пелеканбышыле кІена дагъахъа къаъабче, – эйгъе Армуд паччагъее. МыкІ хъыбхъыр, суІваІ пелеканбышыле кІена авхъа къоъоохъа.

– Ай адамий, зы ваке инсан гъаъы, мал-девлетна ийесси гъаъы, вас истагъ гъейъы, ваке варры гъаъы... Гъу зас мана пайне хъооле. «Сагъол» вас. Са йыгъыл`варрамышхъана хъинне, гъу мер касибламишхъесда. Къык гъувуйн, вассе аххъас дяІхийн, – суІваІйн эйгъе. Са вузале суІваІ гъаІкІгебаб хъоокІа. Гъинбыше гъина, баІмбаІкее гъибкІыр, муджрее бастурааъа. Садакъад гъеле. Са йыгъыл`зас Армуд паччагъ Нухайни шагъарни базарее хъызаххы.

Манквее зас
дердегьал джуна йи-
шонавъу: «Хьунашце аркъынна,
мал-девлетыд гьатгу-кьатгу адкъынийн,
багъбыд хьинек` авхъа батмышхъа, хав-
уджагъ дена аху».

Аллагъее гьувуна къисмат Армуд пач-
чагъыссе авхъас даВхуІна. СуІваІйн
гьавъуна югваллаб манкьукІле
дяацІавхъана.

Силейман игаагнайи чуӀт`чийна хабар

(«Сирбышда хазна» поэмееенче)

Са йыгъыл` Силейманни гъуджоомий кал`лее каляк,
 Уфтанни са шамылхъа гъидхъыр балканын куляк.¹
 Вудж гъирхъылийн гъин джигга геед хъадыва хошеехъа,
 Алхъавгъуна джуна тахт йыгъыдъэсди аӀршеехъа.
 Сайыр къаджы цӀа кӀааӀни чолеебар гъаӀхаӀ къодже,
 Манчике писда ыхъа, Силейман дердее эчӀе.
 Хаанче абына тахыл`, вудж вухъеейыб къит`тиба,
 Гул`хъа са Аллагъылхъа оозайи чолее шадба.
 Гъар хъошщеебад чолбышее эзуйи вуджее маӀгъсул,
 Гъар хъытӀайни денееенче хъигъевчӀуйи са сумбул`.
 Экнени ёкъ суралхъа вукӀул` аливкӀаравъу,
 ШитӀейн хъинне паччагъее хъары миз ачмыш гъавъу:²
 – Валхъа хъора, ай къаӀсда, тахыл` нягъа дагъаагъа?
 ЧаӀв чишде вас оозуна, нягъа йидж гъу сидяагъа?
 Нягъа гъу гъавагъийба хъары дагъаагъа тахыл,
 МаӀдхуӀн гъаракат гъагъас наӀхуӀдна тик хъехъе хыл`?
 Тохад дешуд хылебад, хылепбышка нек`эза,
 Хъян дешди са джигеебад тахыл` хъоохъейе оза?
 Шынаб хъянанни джигее оозунаний йишда сук,
 АляатӀуйнне шы магъсул, маа-шаа хъигъечӀу джуджук.
 Пырани вергъек`авуд гъуджон вас алякӀанас?
 Хъян дешди са чолееенче тахыл` воохъейее гъеч вас?
 Джаваб хъуву къаӀсинкъвее: «Хъора инджимиш мехъе,
 Чийена гудж, хъинен нам, манбы зас лезим дехъе.
 ЗакӀле ацӀа джад деш ман – хъян водунме чолухъа,
 Йизда тахыл алеелес Аллагъни кумаагъыка.
 Захъа засын хъян водун, кӀыл`даие лигеебад шын?
 Йизын тоха, лапатка – тӀубаар вод хылепбышын.
 Паччагъаршыни суфрайл`мыса джаб деш йизда ул`,
 ЫӀмрени ахрелхъа мее, къавхъарасда зас тахыл`.
 ХаӀвун къисмат гъооленкъун мыса джад къык къидяатӀа,
 Санчике зы йыгъыб ваӀш дене воб алябатӀа.
 ШейтӀаныле хъидаӀркыӀн, йикӀеенче оозее тахыл`,
 Гъамбаше аляатӀасын, ацӀахъе, болда маӀгъсул.
 Зас вуккан югна тохум, са маӀргъаӀмаӀт хаӀвуна,
 Алееледжын гъар сумбул` къыӀшил къамчӀиле меена.

1 Шам – гъиняа чуӀт`чий назарее аххъы вор.

2 АӀфсаанайхъа гора Силейман паччагъыссе гыргъыни шитӀеяршына, балугъаршына ва гъаӀйванаршына миз`вааӀхаӀ вухъа. ШитӀеяр, ден къавджу мее, хъуш-хъушбы гъагъа гийгъалва, Низамеейыд гъиняа «шитӀеӀн хъинне миз`ачмышавъува» ифаада ишлемиш гъагъы вод.

Вушуйи аІкГелика ЧИйева эйгъени хаа,
 Манкъвее джуни джаналхъа хъалесын палтар ийхъва.
 Ысее аляган палтар гъар «аІмаІлейк`» идваакІа,
 Гъар хъарына шагъ, паччагъ тахтыл` ооъар гидваакІа.
 Быкырын фил одхъун, меб носарог мыссы хъивхъее,
 НаІцхуІреершыс охъанас са цІит`тин къел чІаІвехъе.
 Нимеен дамабы гъоІгъее, дерягъыке сес дехъе,
 Гёгъий гёгъу, сел абее, архыке аслан хъехъе.
 Гъар инсаныс, ай паччагъ, хаІйбыше гыргын гъелен,
 ГъыІрмаІтеехъа алхъайгъе джуни кал`лейний хылен.
 Паччагъ маІгъкамра ыхъа, ооІрхаІс ыккан гъар карас,
 Дешхъее, юкук авур вудж къаІс хъихъесе гъакъварас.
 Гыргынкъус ачмыш дехъе мерд адамеершын акка,
 ЙикГееъад ахвасын сирр, гыргынкъвееене аххъаххъа»?
 Сирбышди йыІкъни юкус джаванаар уІдооІбаІхаІ,
 Низамийссе гъала ки, джун юк гъаІдхаІс вод аІхаІ.

*Урусни мизейле йыхъ-сумылхъа
 саакІал гъавъуна –
 Валегъ Гъамзат.*

КІАНФИТІБЫ

Хадижатна ед` июттун карбы, кІанфитІбы масса гьелени дукане иш-лемишеехье йихья. Ед` ишиле хьооІнкьаІ гьар йыгьыс, ушахааршыни оґеехья кьаІраІр хьидеелесди мее, дука-неенче джос гьуджооме джад адайленний. Уша-хаар хуруба вухьайхья гора, гьар эхьал` манбыше ед` гозете-еъзнаний, ацІанний ки, макъвее гьуджооме джад ал`лесын.

Са йыгьыл` едее ишиле хьооІнкьаІ ушахааршыс са каробкІа «Ас-сортИ» кІанфитІбышда абайле. Дек`кее, каробкІа ачмыш гьавъу, ушахааршыни гьарункъус са ша-галатын кІанфитІ гьеле ва эйгьен: «КІанфитІбы геед охьанас ыккан деш. Гьыргьыни каран, геед одхьун мее, джанас зиян гьеле».

Ман йыгь маІхуІд айкІанан. Ман-ниса йыгьыл` едий-дек` ишилхья авайкІананбы ва ушахаар хаа текба аахва. Манбы хьыгьеебчІы хиледже гагьна маІгьаІллее гьывааганбы. Сайыб хаІрни ичийс мыссына гьаІл хьавайле. Манкъус шен кІанфитІбы йикГел`хьадайле. Явашрайичубыш-ке джурийхья, хаахья иккеечІена. АркІын, каробкІа ачмыш гьавъу, са кІанфитІ алятІан. Ман одхьун таа-мышья мее, мед хыл` каробкІайлхья айкІан. Сайыд кІанфитІ алятІу, йаІххьяІ маныд одхьун, йичубы-шысхья ийеекІанна. Са гьавуле мед кІанфитІбы йикГек` айхан. Хьары мед са-сана кІанфитІбы од-хьананбы. Сайыб манке хабар во-охье ки, каробкІа кьаІраІбуб. ЭкІда манчылхья кьапагъ гиххьы, вуч-чуд дехьана хьинне, маІгьаллеехья хьыгьеечІена.

Ед-дек` ишиле хьабийн-кьаІ Хадижаткефденакъеедже. Манкъун

р а н г ы д
а д к І ы н и й,
й и д ж ы р
г ь а І л
д е н а й и
к ь е е д ж е.
С а й ы р м а -
н а г ь а л е е ы
г и р г ь ы л .
Е д - д е к`

хьаІбкьыІн аахва, ушагьык` гьуд-жоонаха ээхьева. Мана сикІыл`ра джелхья хьары мее, дек`кис шен кІанфитІбы йикГел`хьадайле ва экІда эйгьен: «Гьудоралан шенче баджийс са кІанфитІ ал`ле, чика чей илѐбгьу сикІыл`ра джелхья хьайееледжын». Ушахаар кІан-фитІбышди аІшкьыІн зараба холо-делникІысхья кьадаахьван ва ка-робкІа алятІы хьабайленбы. Едее мана ачмышавъу мее, гьуджоона де кьеедже...КаробкІа кьаІраІбий! Мана хьорсун ээхва. Хадижатын нишыке гьалейгьий гьыргьынкъукІле ацІахьен.

Хадижат тессерийхья ээхва. Хад-жалатын манкъун данбы, лелебы хьинне чІаІраІ хьыхья, гѐдхьан гийгьал. Мана вукІул` авхья кІебчы ээхвана. КІанфитІбышда иютту-ваала, аджыйлхья савкІу, улепбы-шеехья сабы.

Сёюна Пыта

Са уфтанни юххъанни йыггыл`.
Чалагахъа зы гьаркIынна.
Гивъур ооъаб, бытаггыл` – йивул`,
Сёюна пытайий кIыл`на.

Вуккийкын зас тамаше гъааъас,
Явашра - явашра делес хъийхъа.
Ман кар къабыл` дехъа пытайс,
Гъивху абкIын, оза хъувхъа.

Хайбыше гымыл`бы саъы,
СаркIылна зы хивылхъа.
Сёюна пыта сабкIыл хъабы,
Гивъурна меб йивулхъа.

БАЛУГЪ

Валегъ Гьамзат

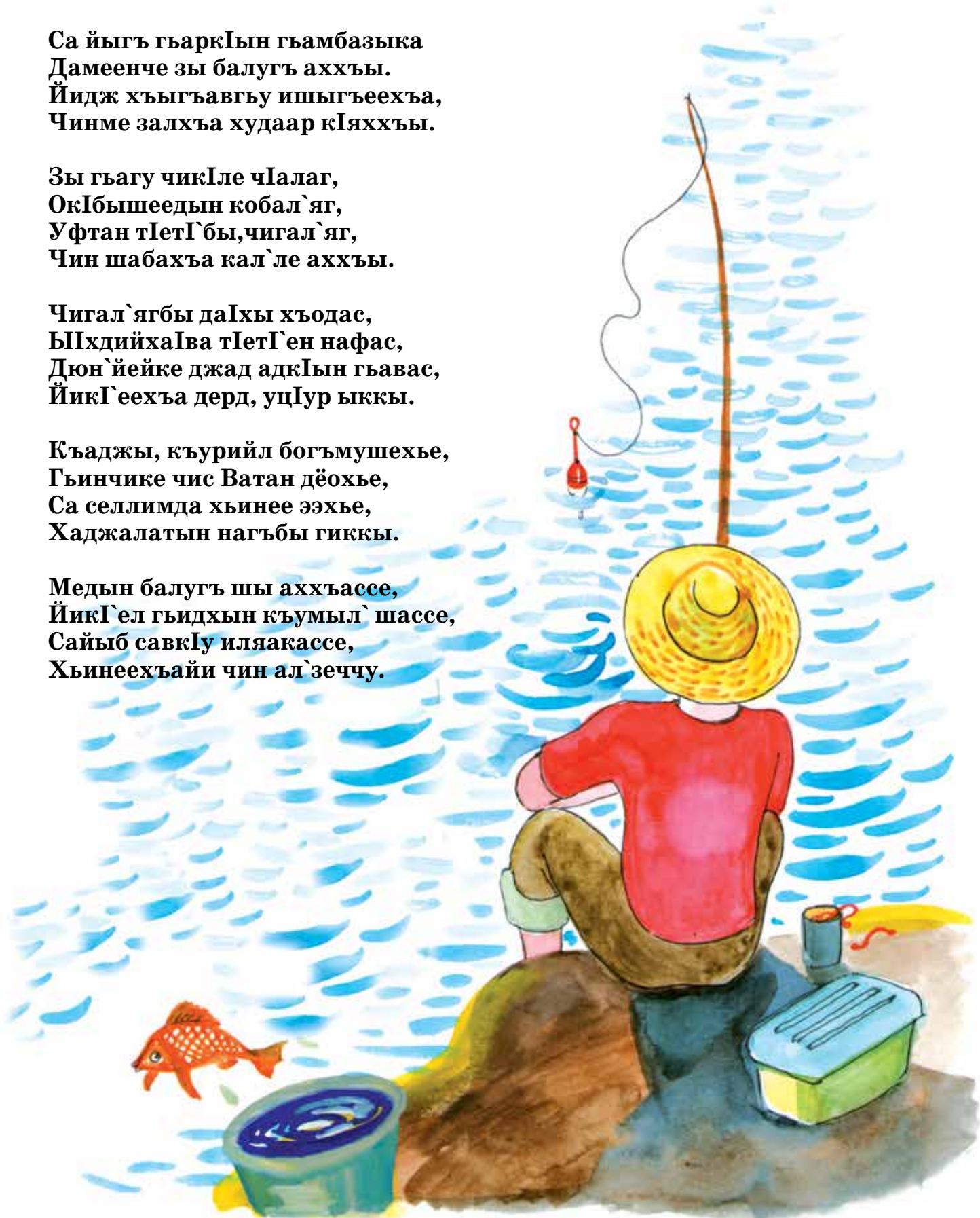
Са йыгъ гьаркIын гьамбазыка
Дамеенче зы балугъ аххъы.
Йидж хъыгъавгъу ишыгъеехъа,
Чинме залхъа худаар кIяххъы.

Зы гьагу чикIле чIалаг,
ОкIбышеедын кобал`яг,
Уфтан тIетI`бы, чигал`яг,
Чин шабахъа кал`ле аххъы.

Чигал`ягбы даIхы хъодас,
БIхдийхаIва тIетI`ен нафас,
Дюн`йейке джад адкIын гьавас,
ЙикI`еехъа дерд, уцIур ыккы.

Къаджы, къурийл богъмушехъе,
Гьинчике чис Ватан дёохъе,
Са селлимда хьинее ээхъе,
Хаджалатын нагъбы гиккы.

Медын балугъ шы аххъассе,
ЙикI`ел гьидхын къумыл`шассе,
Сайыб савкIу илякассе,
Хьинеехъайи чин ал`зеччу.

ГАЗ-51

(Къоншу Зубагъир дайийс къаасар)

Гъар закIле къаджийнкъаI экранбышееъад,
Шен адкIынийн сенбы йизди йикIел хъооI.
Гъуводхъур ахувуд гъаIшеде са сурак`,
Зынар маниса сурак`, йишда дешуб гъооI.

Йишын хайбы ыхъа гаражни оIгее,
Чакда къаравулее аахъы дарваза.
Гъеч лезимхъа деш шас саIъаIт, будил`никI,
Вушди сесбышылхъа шы хъеебхъа оза.

АдкIын Себеттеехъа, Аджнавурылхъа,
Шоферыхъад деший хаIмдед някI, чымыр.
Гъунад йаIххъаI ыхъа, гъаракатееъад,
ВакIлеб, закIлеб къавджу гъаманке ыIмыр. 00-61

Манке йизда ед`ир, дек`кир сагъраний,
Нишына джаб дешдий, далдаик`авурва.
ГъаIшеде угъортул`вор карпыч-карпычна,
Вакед гъаIшеде аху демырий къува.

ГяцIыгы искалат гъу тахылыка,
Гъар ушахни хыле гынейке ямыз.
Кефбыний шы гъаъа быстан хъадийнкъаI,
Гишщуйнкъус гъоолейи мукафат – къарпыз.

ЙикIелюр зас къоншу Зубагъир дайий,
Чобанаршыс йыгъыс гынейний гъаххъа.
АIкъаIнанче гъар джун машин къаджийнкъаI,
Верыгъ уIвхуIна иш воохъений джолхъа.

ГъаIшеде вака сана калхозуд адкIын,
АдкIын Аджнавурбы, Себетти йишын.
Садджу умуд авху са Аллагъылхъа,
Ахыр югда ихъен сувагыл`бышын.

Акараба къоIнкъус гибхъына къисмат;
Инсаф, раIгъыIм дена ааI воб замана.
Не гъу сайыд къелил хъидехъе, нейыб
ЙыкъаIлхъа сидвийкIал ушахийваала.

(Ойгил`ын 2-тэсди нумрее)

Автостанциеедын чапхын, Зураб синифеени ушахааршыка сана члалагеехъа аркынийнкъаI маа къаджийни нацхуIрааIршыни аквеени маIракайкий акарада. КIассайни оIгее билет илешценбийи сабы, автовагъзални абме билет алишщу автобус гозет` гъаанбы ва джо йаIххъыIл гъааанбийи сабы. Кучееадме, автобус авайкийни инсанааршыс, джон чIакIын мешукIбы, сумкIабы ва ешукIбы, нацхуIрааIрше хьинне гъаххъы, гьин гыргын карбы чеехъа алихъесий ыккан. Денк`кее мана джуни джигеехъа гюъарабы, йаIххъыIсын пыл гьуву, джука сана хыл`хыле аххъы, хъийгъад вукIлел хыл`къадгъу эйгъен:

– Югна йаIхъ дихав, дидейл кIыра гъеле, гыргынкъулхъа шален саламбы эгъе.

– Бес закIле дидейле гъайре вушу джар ацIа деш, – гадее, сакIы, маIхуIд дек`кикIле эйгъе.

– Фыкыр дешда, шахъа гьирхъыл`мее танышхъесда. Югна йаIхъ, дих!

Хъобле дакийкъана илэззурийле хъийгъа, автобус гьувойгъар джигайле ыIгъийкырийн. Деккее Зурабыхъад хъигъна хыл`къуводхъур. Пырана ва тоознана шагъар йыIкъаIл къаллебчы, йишди автобусын закIле дяцIани, «Хив» ва эйгъени са джигеехъа йаIхъ гивийгъал.

Йыхъыбле саIгIтна манбыше йаIхъ абкIын. ЙаIхъ ЗурабыкIле геоб хылийба къавджеейыб, ан-

джах мана сикIырра джар орзул`деш, манкъухъа озарасда вахт джаб дешданий. Автобус гагъ, къаIсда ябы хьинне, гьувойгъар сиртике алла гебчийни йаIххъыIлхъаний аIлхъааI, гагъыд хъигъна тоозана топа къаляаъа чике алла авхъаний гечIе. Гъар тезе бырымни йыIкъаIл манбышди оIгеехъа табийгъатна са мебна шикыл`ний хъыIгъааI. Ахтыни къайебыше, тунелбыше, кIорани дерайни дибыле гуджнаба ааIни дамайн табийгъатыс гьиняа джурайн джад ярашыгъний гъеле. Гьин гыргын миджагийваалабы автобусни къулеле къедженбыний, Зурабыр автобусни къулеле, ман сувалхъа илхъечIуй летти, гъавасыка сана гъар суралхъа иляккананий.

Зурабаана хив районее ахырийнаний, манчыхъа гораб иттегъес мана цивилизацияйле йыIкъаIлний авху. Автобус, эгъес ахырийна гудж савъу, балкIонбышди ва аркабышди аIреени йаIххъыIке алла хъ`ебыд ваIш метрна адкIын, хивыни кIлубни кIане явашехъен. Шагъареенче абыйнбы автобусеенче геобчIы мее, джони оIгеехъа хъигъеебчIийни гогъарбышди хъыт`хбалеехъаний абакIа. Зурабее автобысеенче хъигъечIес гегъирний гъаа, чуIнки къабын инсанаар джус танышба дешынбыний ва манбы джус къанмыш дёохъени джони ед`ни мизелний юшан гъааа.

– Салам, йизда бала! – сайыр ЗурабыкIле оIгее, джукIле ман ув-

гъу, джухъа джун къабарбынан хаӀдын хыл` гьодкуна дидей къаджы.

– Салам Алейкум, дидей! – ман увгъу, гаде гиъурни джигеенче дидейлхъа къоркӀул ва джук` хуӀваӀ аюрхъу.

– Молодец! Гафгазлыбышыссе хьинне салам гьевлесыб ваӀхаӀвуб. Гафгазлыбышыссе хьинне медын гьуджоона вассе гьаъас аӀхаӀ?

– Алдахъванас аӀхаӀ! – Зурабее хыляккум саъы, хылена гудж гьаагу, – иляккее, наӀдхуӀн эзелебийи!

– Къеджена, гуджеехъавур хъа-

ры! – дидее, Зурабни эзелебышык` сетӀу, ман эйгъе.

– Ман гьала Гафгазнава эйгъен деш вод, – дидее аӀхъаӀнайка эйгъен.

– Машаллагъ, хаӀр хъыхъавур. Зы цӀерра гъу хыле аляртӀуйнкъаӀ, гъу гъайни меегананий вор, – ман увгъу, дидее чӀийеке йыгӀцӀал` сантиметрна оохъа джун хыл` аххъаххъа. Гъу манке тезераний юшан гьаъас гиргъыл.

– Нявхъа йыгъна сумкӀа? Хъавле мана засхъа ва хъора хаахъа ааӀс, – дидее мана йыкъаӀс уӀвхуӀ, къоӀйре хивыни аркабышык` авгъанче, къайе гӀокийни алидкӀырни кучебышке алла ааӀ ги-вийгъал.

– ЙаӀххъаӀ геерне орзул`?

– Дешорзул` дидей, аксина, зас гыргын марахъкайи, автобус кӀоракӀанни дибые аӀнкъаӀ, авуб дама хатӀ хьиннейи къоодже, къаджырма са малчӀаӀрий мее, мана оогъанче захъа дешний иляка, зы авгъанче чихъаний илякка! Сайыр зы хъаӀйкъаннаний ки, йишын автобус дереехъа къеъэхъава, ман кӀоракӀаныс ман мее делесий ааӀ ки, зас гьаӀмаӀхуӀдний хъооӀ, шы автобусе дешдий ааӀ, самолӀеений илеебаха, – Зураб дидейлхъа маӀхуӀр сийкӀал.

(Хъийгъийн хъалесын)

Урусни мизей-ле йыхъ-сумылхъа саакӀал гьавъуна – В.Гъамзаев.

Кыйнийн ушаар

Кыйнийн ушаар кыйхъа джалмаат,
Джобы кар дяцанбы вуккан деш вухъа.
Манбы вобна хайбна гьокуматна девлет,
Гьырмаатбы чил алла джос гъаъас дехъа.

Кыйнийн ушаар – кыйхъа джалмаат,
Зас вуккан деш джо кар дяцанбы вухъа.
Гьуджоона воб кар дяцанкъуна кыймат –
Гьиччуд джад деш. Гьаман джуваб чис дехъа.

Гьыргынкъвее кел аххъе гьин ихтилет хайдын:
Кар ацлахъай гьар ушахын бордж водун.

Къарий акка хъыгъеъэ!

Огее базарын йыгъ – байрам,
Къил`дирхъу, някIбы къедже.
Алебчесди меega хайм,
Къарее кар хъойхъар, хъедже.

Аккас мык хъиннеен цувыл`,
Гъиджоойи гъаъасын гъеъэ.
Къоджейна къарийл` воб ул`:
– Къарий акка къыгъеъэ.

– Деш къыгъаъа, – эйгъе, –къодже,
Илмешце гъу йизын джан.
Хъидягы джад ахведжен,
Ыкканхъее ваIш сена ман.

Чичилхъа гъааъа наIра,
Гъинбышхъа ээхъе гъыIдджаIт.
Къоджейна къабтIы чараа,
Гийхъе гъинаIхдуIн шартI:

– Къарий, дора чIаIвувхъес,
Миз гъидявъу гивъарас.
Ненкъевее оIгее гъаъээ сес,
Акка манкъевее къыгъаъас.

СаIгаIт аакIан, са мебнаб,
Динмиш ээхъе деш ненар.
КаIбхъыI пешт, мыссанмы джаб,
Нафт къатIу, авху фанар.

Ачухда хаван акка,
Хайм гъибхъыр воб суралхъа.
КъоIйре мигъман илякка,
Къаанче мичIахни хаахъа.

– Хаа вушубына воб шохъа?
Гъаагве къавджес, сес хъеле.
Миз дешда къаIсынбышхъа,
Хъян аххъийн хъинне гIале.

АляатIа мигъманарше
Гыней – хъеджуйн пештал`.

Гомба, къавурма къушейн,
Меб къарийхъа миз дешда.

Авайки къоджейн тютин,
ЦыцIаъас хаIдын иштагъ.
Пийвайид илэгъа джун,
Къоджейхъа миз дешда.

АляатIуйн меен кар ана,
Къахъа хъигъеебчIы гъинбы.
Эйгъен аIлгъааIнчегъана:
– УIчуIб дешдахан гомба.

Къарий гъаIсилеехъе эгъес:
– Шу кIыл`да гъорбы гъеъэ!
Хошщееенче къоджейн сес:
– Къарий, акка къыгъеъэ!

*Урусни мизейле йыхъ-сумылхъа
саакIал гъавIуна – А. Дадашев.*

Кыларчылына кыаз

Са малгыаллее хиледже кыазар ээхье. Мани кыазаршыни алрееса писдакыазвоохье. Кыазаршына са кыларчылына, ахвийнбыме джагваранбы ээхье. Ушахаар мани кыазар -

— Текба аалса, вухун юмба гяацаагас, хыдгынегээ эгысын, зы шу хыотулийнбы, анджах шокле кыайхы деш.

Манса кыазар са гывуле мугур хыехьенбы. Дягеенче хыигьеечу илякканбы, Кыларчылына кыаз дешуб. Гыарайбы гыгы хыотална:

— Кыаа-кыаа-кыаа!

Сес хыидяйлен. Кыазарше гыамбаз Кыларчылына кыаз тлбал гыву идякена.

Сайыд дереенче са сес кыйхьен.

Кыазар зарада сес хыооли суралхыа кыадатхун кыеджен, Кыларчылына кыаз ушахаарше геота-вуб.

Кыазар зарада кыадатхун ушахааршылхыа гыуджумбы гыанбы. Мана гыл кыооджен ушахаар зараба гыеебаханбы.

Са кыазан эйгьен:

— Гыу нягы шы хыидетул?

Кыларчылыни кыазас наш хыыхыа, вукул авхыа хыву илебзурна.

Сайыд малхуид гыгас дешва эйгые.

шыни кланехыа хыаваалес ваалхалнбы дешдий. Кыларчылыни кыазан манбы кыорамыш гыа, ушахааршысхыа гетас гыайсаранбы дешдий. Шаваайи манбы инджик гыа, Кыларчылына кыазацлааклан.

Са йыгыл Кыларчылына кыаз зараба супыс текба хыугьоочлена. Чин джад чикле эйгьен:

Цит`тий нацхуір

ИлѣдкІул` кѣодкІулийн цит`ид,
 КѣыІлид адкІын хабар дена.
 Иляккас гѣаІсилид дехъайн,
 КѣыІдим хѣады запаз дена.
 Гыргын чолбыд кѣаІраІ хѣедхѣа,
 КѣойкІал ыхѣа, саѣас дехѣа.
 Истолюб, хавыд ыхѣа,
 КѣыІдим хѣадиѣ фыкырее дехѣа.
 МыкІаал`ын, мыссывал`ын,
 ГѣекІвиййыд дешуд цит`тын.
 ЧикІлед ацІан гѣекІвас дехѣе,
 Агар вухъун кѣаІраІббахѣе.
 Джанее дешди такъатыка,
 ГѣивийгІан ааІ нацхуірсыхѣа.
 «Дидей, гѣу зы кѣилмабачче,
 Зал`оохѣа са ёргъан абче.
 Мумкумхѣе, одхъуниѣ гѣеле,
 Вахт хѣабайле, юххъан хѣеле».
 Хабарчий кѣанмышоохѣе деш:
 «Гѣу юххъан гѣуджоона гѣаѣы? –
 ХѣийгІан чике нацхуірын, –
 Гѣуджоона бес гѣаІшеде гѣаѣас?»
 «Гѣинѣа, йишди сурабышик`,
 ГѣоокІа вукІул` аливкуна,
 Кар саѣас вахт идѣвхуна.
 Быкырын йыгъ кѣыІлина гѣоокІа вухѣа,
 Кар саѣасда вахтыб девхѣа».
 «Гѣуджоо ыхѣай йикІел` хѣалеѣэ,
 ГивчІе авхѣа са мыкІ гѣеѣэ.

Урусни мизейле йыхъ-сумылхѣа саакІал гѣавъуна – АІбдыІраІгѣмаІн УлуцІаІхий

БАХТИВАР ЕД

Хаджей халайхъа ГъаІсан до-
нана са дих ыхъа. Гаде кІинни
ешенанкъаІ, манкъуна дек`
хъекІана.

Гебни аІкъуІбаІйка Хаджей ха-
лее дих хаІр хъабы. Манкъус шо-
оферын саІнаІгаІт гъабы. Едее
ГъаІсан кІалхозее ишилхъа гийхъе-
на. ДжегІил гадейхъаб кІалхозее
хаІбна гыІрмаІт вухъа, манчил ал-
лад кІалхозни садрее джуна йиш Пе-
рий манкъус гъеелена.

Дек`кее йишщес югун даватбы
гъаъанбы. Сосее Хаджей халайни
хаахъа къоІни машынеена джигъиз
хъабайле. Кар хаІтда ыхъайхъа
гора, мана джигъиз хаани гозее-
хъа авайкІан деш. Сосее къуле-

ни оІгеена, абай къилеехъана
тахт, гъабагъа-гъабагъа айва-
неехъа хъыгъаагъана. Манчы-
ни джигеехъа джен кар саъан.
Хаджей халай, мани тах-
тыл` гийъыр, йиджее адчыИ-
ни багъеехъаний илеекана,
шитІяаршыканий юшанее-
тэна, къулепбы аахъыйнкъаІ
маІттыни гъавайн никІылхъаний
ийеекІанеетэна.

ГъаІсан ишиле хъарайлена, ед`
айванее тахтыл` оо къалирхъу
къееджна. Сес джад гъидяъан.
Манкъвее мана хаІм дагъамба
къавгъу, йыгъ ачух хъаъан.

ГъаІсанее мичЕед чак-
да джун машын хаани
къыІтІисхъа гъуву, сес дена
хъунашщейна джигъиз ма-
шынеехъа сааъа гийгъална.

Перее, гына иш къавджу, ада-
мийке хъийгІанан:

– ГъаІсан мана йизда джигъиз
няъа машынеехъа сааъа?

Адамее эйгъен:

– Перий, мана гъу хъабына джи-
гъиз йизди кІинни хаахъа ааІ дешуб.
Зы шагъарее вас кирайс хаІдын хав
аххъы водун. Зынай гъу гъаІшде
махъа аІлгъааІс.

Перий шадеехъена. Джигъизикан
машын йаІххъыІлхъа хъигъечІен.

Машын Перийни дек`кини хаани
дарвазайсхъа илэзараъан. ГъаІсанее
ПерийкІле гийчІева эйгъе, эйгъен ки,
гъибхъырийнбы. Адамее са дакъий-
къее хъунашщена джигъиз хылийни
айванеехъа гёшена. Перийкар са-
ламаттамышхъа, эйгъен:

– ГьаIшде мана
йыгъна джигъиз
дек`кини хааъаб
наIхуIбий вуккан сее-
тэ!

Мана, Перийыр маа-
тар къалерчу, машын
гъаъайкы айIанна.

ГьаIсан хаахъа хъары
мее, Перее айванеехъа
хъыгъавшуна едина тахт
чини джигайлхъа, ахъа,
къулени оIгеехъа гивий-
хъена. Манкъвее едикIле
эйгъен:

– Еди, няарий оIгийл
гъу къилеехъа, гьамаа-
йыр къалийхъе.

Хаджей халай, тах-
тыл`гийыр, къулеен-
че багъеехъа илеекана.
ГьаIмаIхуIр мана мер-
джени юрдулхъа сары.

Чапран кыыл

Къыыл вод, верыгъ хайбышееъаб,
Мыщее къувойхъар ювар.
Шаваана хъелес джаваб,
Нявхъа йишын ушахар?

Дамайке шаа гываага,
Илгъечу аддамаджбы.
Ромашклайн чийел джарга,
Гьоодахар чике таджбы.

Дафтарбы йикГел гьидхын,
Гьам китаббы, ручкАбы.
Геед кымедже джон чапхын,
Хъады вод каникулбы.

Ед-деккис йикГел хъабы,
Гибгъылийнбы онаъа.
ГыИхъийъалла маа сабы,
Меб джо «балкан гьоохааъа».

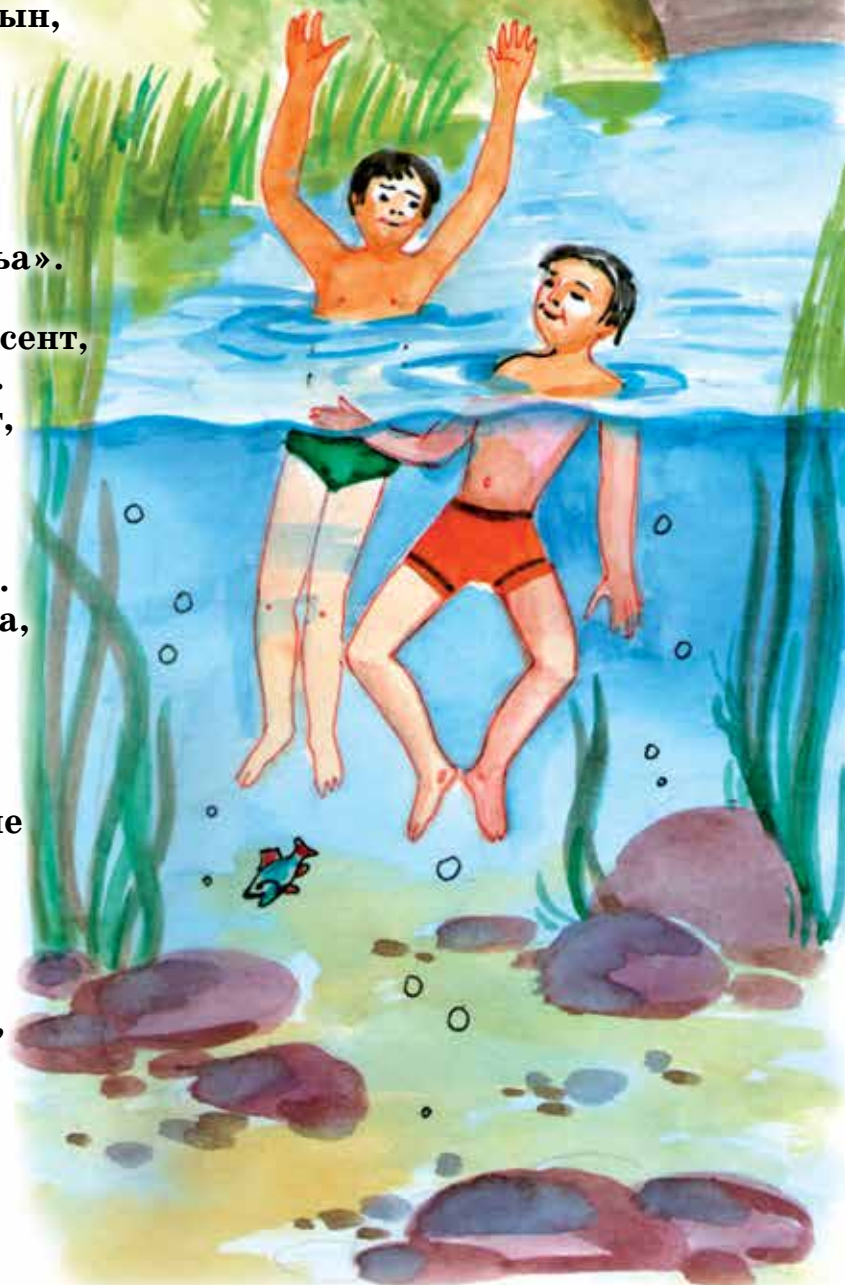
Къулайкан къайхыИ джо сент,
Хъавгъуна уджагъ хайбна.
ГуИвхуИ джо чолееъаб тент,
Авхъаб гебчына габа.

НаИсра ахвана дехъа,
Ед`дек` джо гъары гъавъу.
ХъыхъайнкъаИд гъала эхъа,
Геоб дагъамба джо савъу.

Човааршыни аРеенче
Вазына гибхы фанар.
Хайм хъувхъа мее чолеенче
Хаахъа хъабы ушахар.

ХайвуИк` сетА сувабы,
АРее чол баракатнан.
Нукънее сарват, чАлагбы,
Болба воб йишда Ватан.

Къыыл хъады, чина пеше
Воб – шадавъий ушахар.
Авееке чис гьамбаше,
Тезе-тезе гьамбазар.

Кылна болвааланан джигга

Няади Шалбуздагъни кьома акваа гъаъа къаджырарше,
Няади мукъаддас нукънелен кӀын гъаъа вод инсанарше,
Девайн карван хьинне булут маа лагарни хааӀ вод аӀйхаӀр,
БаӀмбаӀк хьиннеен чин къанатбы къайебышыс хъидхъыр, гыйхваӀр.
Мааъад хъянбы алеедхы ааӀ денизеехъа, къавгъу къанат,
Диригбы, багъбы, чолбыше инсанаршыс гъааъа хидмат.
Хивааршыни алиджкӀырни джыгъырбышее ийкар куляк,
Ухъийхъан балкан, аӀмаӀле, гъар сура вод хъыхъа хъынак`.
Зумруд окӀбышылхъа ишыгъ сюзмишехъе дженнетеенче,
КъаляджкӀуйни хивааршылхъа чамра аӀлхъааӀ воб дереенче.
АӀйне хьиннеени чийбыше нергизбышын гъойгъал акъва,
Чалагбыше нафас гъеле, къизил хьинне сукбы къекӀва.
Ваз хъигъевчу, нурееъад вод сувабышын гъар долама,
ГъекӀва цӀит`дяар, гъам булбуляар, къутӀоокӀал воб джырджырама.
АӀждагъа меен къаӀсын юваар хъынакдавуд, тӀеле къавгъу,
Дербентни къалайке алла хаӀйбышеехъа джан вод авгъу.
Чобанарше джон сюрубы дерабышке алла къайккы,
Алхъавгъу вод ейлягъылхъа, тӀетӀ, окӀееъад йиджбы айккы.
МичӀеедийни тӀетӀ, окӀбыше гъиняа йикӀес рыӀгъ, джан гъеле,
Чин са нафас хъидхъырийкум, аджыбышын кӀяйкӀан тӀеле.
СуӀпгъ къоха вод, вергъен ишыгъ гъала ихъее тӀетӀее-тӀурее,
Емишбы гъидхъырна дера аӀваӀйхаӀр воб чини нурее.
Гееб ахтыба гъоокӀу дадал, ашкар гъаъа зулматын сирр,
Ахырийни хааъаб кӀаӀбхъыӀ хаӀмдийле гъбхъанна базир.
УӀчӀуӀд хъыхъа гъин табийъат игит, джомард инсаныка,
Хъодкийн джуваб, темизин йикӀ, иший заӀгъмаӀт вобна джока.
Гъаарын са миллетин ушах; хъыт`хъалеехъа хъабы оочӀе,
Къаджы джон гъин уют-муӀгъуӀббаӀт, пахыларше пишни гечӀе.
Гъайын джигга МаӀгъаӀммаӀдни суранбышда вобна Ватан,
Аваалийле шахъа вухъа са дибнана Албанистан!
Шалбуздагъыл` кокси гъяцӀы алябтӀы азадийваала,
Таамааъа зы таӀрыӀф гъавъий Юждагъыл` кыӀлна болваала.
Нур гааӀни хаӀйбышыл` оогъа фыкыр, хияалбы зы хъыккы,
Ватанылхъа джан айгъе вод, бынагъбышын юк зы гиккы.
Мурадна аӀрзу шитӀ хъувхъа, илийкӀар вод гыргын джагъан:
Дек`кини торпагъыл` ооъад, джан хъидийккын, гъаъас къурбан.

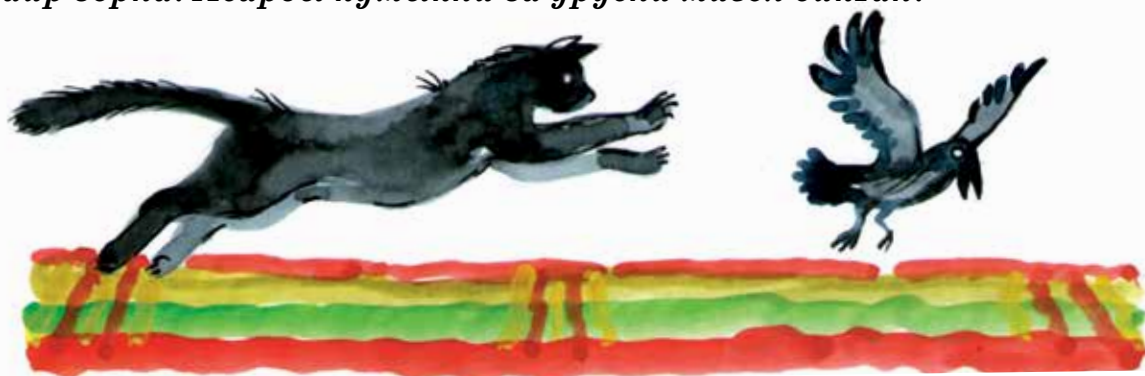

Агьмаг Джачаевын 80 сен

Агьмаг Джачаев 1939-гэсди сенни июнни 27-ил Эрпели хивее едике ыхъа. Йыкьнекин мактаб таам гьагьийле хгьийгъа, хгьебилле сенна Ригее хидмат гьавгъу, хгьийгъа ДГУ-йни филологие факультетее хгьагдхгьыг. Хгьагдхгьий таам гьагьийле хгьийгъа, «Ленинна йагхгь» донани кгазетее ишлемишхъа. Манкгъун шеирбы цгьетда 1970-гэсди сен «Джиггьилийвал`ын сес» донани китабее чапенче хгьиггьеечгу. 1974-гэсди сен манкгъвее джун кьогдгъэсын, «Хгьызаахий» донан китаб кумыкни мизейл кгайккы.

Мана 1972-гэсди сениле ССРИ-ни журналистгьяршыни Иттифагкна угзу, 1981-гэсди сениле ССРИ-ни язгьичеершыни Иттифагкна угзу вор. Агьмаг Джачаев Даггьыстанна Халкгь шааир ворна. Асарбы кумыкни ва урусни мизел ойган.

Нягъа хгьагн кгаарба?

Эйггье, шенке хгьагн вухъа
Багмбакыле джагварба.
Хгьийгъа гьуджоойи ыхъа,
Гьагшде хабар гьаагъасда.

Охъанас идгьякы кар,
Хгьагнан кукра илгьодже.
Гибггьылна вухгун вукгар,
Сайгд хаа ишыггь кгьедже.

Хаагъаб инсанаар девхъа,
Акка аахгьы абкгьыний.
Хгьагнан эйггье шадувхъа:
«Гьагшде гьаггьесын тгьикгьий!»

Эвалхгъа абкгьын мана,
Ивчгуна хгьабы хаахъа.
Анджах фаггьыр гибхгьына
Биссийни паггагхеехъа.

Хгьаглас аккад маа садчу,
Биссийн кукрабы гекка.
Эггьес махгъа йыз ггьггьу,
Садчу ихгьеейгд акка.

Сайыб кгъавджу быхара
Авайкы йагхгь хгьиггьевчгьес.
Джаагъад ихгьеейгд сера,
Джан авггьу махгъа ивчгьес.

Биссийке кгъатдидхгьынг джан,
Экгаба ивчгуна махгъа.
Анджах ыхъа са гьаман,
Кгъара гидхгьу джаналхгъа.

Вукгулюб, быггид кгаарда,
Серайн кгаар хгьагьы кгъанат.
«Кгъар-р-р! Не яхши джан саггъда!»
Дешда чихгъа шыкаят.

Урусни мизейле йыхггь-сумылхгъа саакгал гьавггьуна – В.Ггьамзаев.

РЕБУСЫ

+ АВ

+ АЛАТЬ

+ БАТ

+ ГЪ

МАДРА + 1

ТАПМАДЖЕБЫ

КъатIас меега джанан хъян,
Варкъыл` накъыш ийкIан.
Уфтан-уфтан фыкырбы,
Чика сана шы ойкIан.

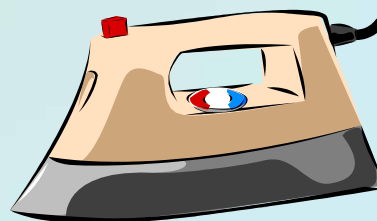
Геед вахт ээхье мыкIада.
Мысайи гьиццяхада,
ГьычIыIдгьыIнийн тюлибы,
Къадгъуйка хъаъа къада.

Нафас хъидхьырийн джига
УIчIуIдхъа , хъынак` хъехье.
Йидж дена ахвийн джига,
Хъеххъу-хъецу, зайехье.

Гъар йыгъ хъабы иляака,
Хиледже чил гиваака.
ЭбачIе чини ахъа,
Не къул` деш, нейид акка.

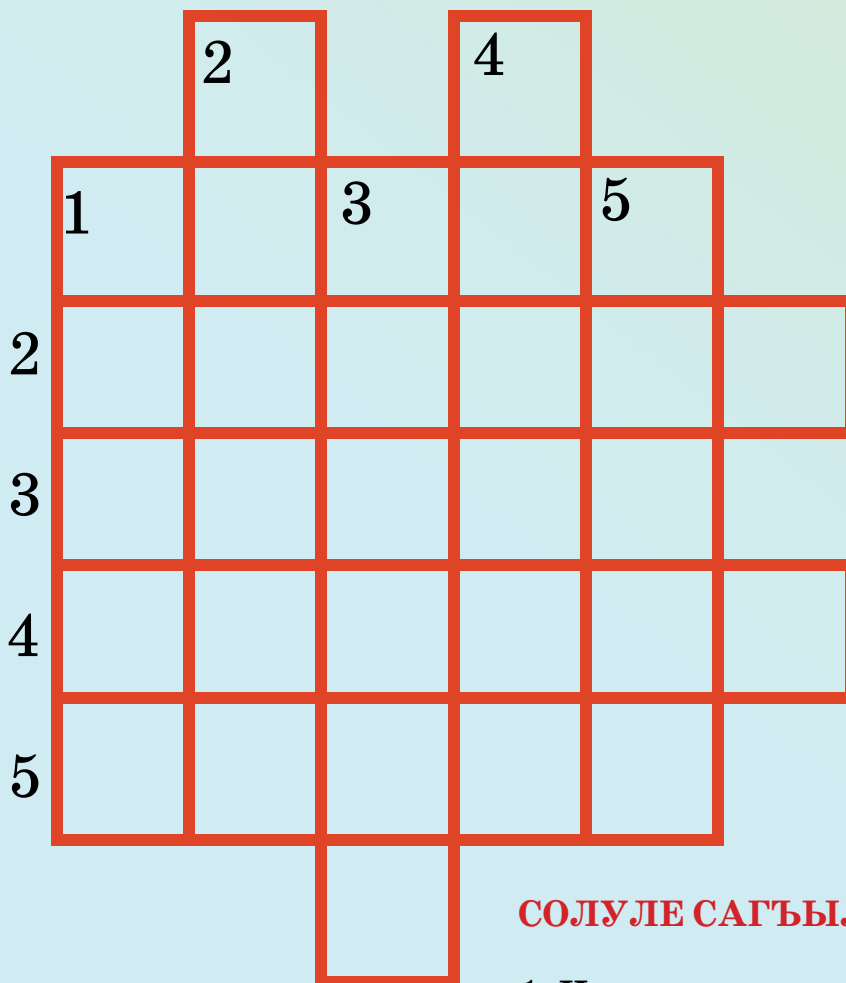
Гьыргалеба, деш йидж шар,
Гюдёотее, ыIгъдивийкар.
Хурун чIакIынб сабы,
ЫIхийхаI хъабы мыкIаар.

КРОССВОРД

ОООГЪАНЧЕ АВХЪА:

1. Йидж хъаїдхъыї, кар хаїд хъехъе.
2. Тагъыл` оо воохъе, быстанее аїлааї.
3. Ыкїейкї (Урусни мизейл).
4. Са вушуме джар къаджынанева хъидгын гъаъанкъаї, тасдикъ гъаъан джаваб.
5. Чика сана кар гёодаккe.

СОЛУЛЕ САГЪЫЛХЪА:

1. Чика сана язы ойкїан.
2. Хав аляъанкъаї хъоотїал.
3. Миджагна шитї.
4. Чика сана чїийебы къутїокїалаъа.
5. Хылийна, шаснее илдааїна мейва.

Соколёнок

Лачын

3/2019

май - июнь

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:

Министерство информатизации, связи и массовых коммуникаций Республики Дагестан.

Регистрационный номер

серия ПИ №ТУ05-00413 от 22.04.2019 г. выдан управлением Роскомнадзора по Республике Дагестан.

Издается с января 1980 г.

Руководитель – главный редактор

Мурад Ахмедов

Редколлегия:

В. Гамзаев (редактор)

Ш. Бабаева

А. Дадашев

А. Исмаилов (зам. гл. редактора)

Т. Зургалова (отв. секретарь)

Н. Исаев

Х. Назирова

Аб. Омаров

К. Омаханов

Художественный редактор З. Даганов

Технический редактор Т. Лузина

Художник номера З. Даганов

Формат 60x84 ¹/₈.

Бумага офсетная.

Уч. изд. л. 3,22.

Уч. печ. лист 3,26.

Сдан в печать 20.06.2019 г.

Выход в свет 25.06.2019 г.

Тираж 200 экз.

Заказ № 398.

Типография:

ООО «Издательство «Феникс-пресс».

Адрес типографии:

367018, РД, г. Махачкала, ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель:

Государственное бюджетное учреждение Республики Дагестан «Редакция республиканских литературных журналов «Соколенок» и «Литературный Дагестан».

Адрес редакции и издателя:

367000, РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, 55.

Электронный адрес редакции:

litdag@mail.ru

Цахурский язык.

Индекс: на год - 78438,
на полугодие - 73888.

Цена свободная